

24. *Державний архів Луганської області.*
25. *Дрібна нижчецензова промисловість України // Статистика України. № 197. Сер. 9: Статистика промисловості. Т. 4. — Вип. 1. — Харків, 1930.*
26. *Очерки развития народного хозяйства Украинской ССР. — М., 1954.*
27. *Логовинский М. Финансовое хозяйство промышленной кооперации // Хозяйство Украины. — 1928. — № 11.*
28. *Цензова промисловість України 1930 р. за матеріалами річного обслідування. — Харків, 1930.*

Резюме

Волосник Ю. П. *Ликвидация частного предпринимательства в промышленности Украины в конце 20–начале 30-х гг. XX в.*

В статье рассмотрены процессы ликвидации частного предпринимательства в сфере промышленного производства Украины в конце 20–начале 30-х гг. XX в. Анализируются причины, приведшие к ликвидации предпринимательства в отраслях индустрии, формы и методы вытеснения нэпманов из промышленности, а также динамика этого процесса. Рассмотрены последствия вытеснения частного капитала из сферы промышленного производства, при этом основное внимание уделяется персоналиям новой буржуазии — промышленникам и предпринимателям, попавшим в «жернова» политики чрезвычайных методов.

Д. В. Журавльов

РУЧНА ВОГНЕПАЛЬНА ЗБРОЯ СЛОБІДСЬКОГО КОЗАЦТВА другої половини XVII–XVIII ст.

Слобідські козацькі полки, котрі існували на території Слобідської України в другій половині XVII–першій половині XVIII ст., зробили вирішальний внесок в освоєння регіону переселенцями з України та Росії, ведучи щоденну важку боротьбу з кочовим світом. Історичний шлях цих не лише адміністративно-територіальних, але перш за все військових формувань висвітлено у вітчизняній історіографії досить нерівномірно. Якщо проблеми заселення краю, історія заснування окремих населених пунктів, полково-сотенний устрій Слобідської України неодноразово потрапляли в поле зору дослідників, то деякі важливі аспекти військової історії полків залишалися на периферії їхніх праць або не досліджувалися взагалі [1, 2, 3]. Одним із таких аспектів є питання про озброєння слобідського козака, зокрема, про його основу — ручну вогнепальну зброю. Автор даної статті ставить перед собою завдання проаналізувати (на базі опублікованих та архівних джерел, а також наявної літератури, зокрема, спеціальних праць зі зброєзнавства [4, 5, 6]) роль

і місце різних видів ручної вогнепальної зброї в комплексі озброєння слобідського козака, з'ясувати якісні характеристики цієї зброї, виявити джерела постачання слобідського козацького війська вогнепальною зброєю, з'ясувати залежність слобідського козацького комплексу озброєння від особливостей козацької тактики.

Відомо, що комплекс козацького озброєння в Україні склався ще в XVI–на початку XVII ст. Щодо Слобожанщини, то тут була наявною певна специфіка вибору озброєння, пов'язана з особливостями служби «черкас» на прикордонні, котра виникла одразу як кінна, а не піша. Загалом же для козацького комплексу озброєння притаманні певні риси, що проіснували протягом усього часу активної військової діяльності козацтва взагалі та слобідських полків зокрема. Головна з них — це те, що козаки, постійно стикаючись із проявами агресії з боку кочового світу, намагалися якнайкраще забезпечитися насамперед вогнепальною зброєю, не дуже розповсюдженою серед кочовиків. Підтвердженням цієї тези є, наприклад, дані Харківського перепису 1660 р., що демонструють загальну картину озброєння козаків Харківського полку на ранньому етапі його існування. Матеріали перепису, опублікованого В. Юркевичем [7, с. 129–173], свідчать про кілька основних моментів. Не може не звернути на себе увагу дуже широке розповсюдження ручної вогнепальної зброї серед козацтва навіть на цьому ранньому етапі існування полку. У першій та другій сотнях «пищали» мали відповідно 99 і 98 відсотків козаків, у третій — 94 відсотки, четвертій — майже 83, п'ятій — 90 і шостій — 88 відсотків [7, с. 146–171]. Майже всі козаки, записані як кінні, мали вогнепальну зброю, і навпаки, піші козаки, які були в четвертій, п'ятій та шостій сотнях, були озброєні гірше: у четвертій сотні рушниць не було у половини піших козаків, у п'ятій та шостій — до третини [7, с. 160–171]. Ці козаки нерідко мали за основну зброю рогатину (зачіпну холодну зброю, схожу на спис) [7, с. 160–171]. Важливий факт: шаблю, без якої, згідно з розповсюдженими поглядами, важко собі уявити козака, мали в 1660 р. не дуже багато козаків Харківського полку: від 23 % у четвертій сотні до 50 % у першій [7, с. 160–171]. Схоже, наявність вогнепальної зброї була для переселенців на схід важливішою, і саме рушниці видавав російський уряд раннім переселенцям з України в середині XVII ст. [8, с. 367]. Невелика кількість шабель в описі наводить на думку, що решта козаків була озброєна якоюсь іншою зброєю ближнього бою, необхідною в сутичках з кочовиками. Цією зброєю могли бути різного роду ножі, що, як і списи, нерідко до подібних описів не потрапляли.

Очевидно, характерним для цього періоду існування слобідських полків слід вважати і невелику кількість пістолетів — їх мала лише частина старшини (полковник, полковий суддя, сотник шостої сотні) [7, с. 145–146, 168]. Інколи трапляються також «саадаки» — луки з комплектом стріл. У 1660 р. їх мали три рядові козаки Харківського полку і чимало представників старшини: полковник, полковий писар, осавул,

хорунжий і сотники всіх сотень, окрім шостої [7, с. 146–164]. Влучна стрільба з лука з коня в усі часи була непростю справою, що вимагала тренувань і неабиякого вміння, тому врешті-решт лук в Європі був витіснений як масова зброя спочатку арбалетом, а згодом рушницею. Проте окремі вправні стрільці ще довго використовували цю достатньо далекобійну і безшумну зброю на полюванні та в бою.

Опис 1660 р. демонструє нам стан речей на ранньому етапі існування слобідських полків, пізніші ж документи зафіксували той комплекс озброєнь, що остаточно оформився на початку XVIII ст. Так, у Ліфляндський похід 1748 р. слобожани виступили, маючи вже по одній рушниці, спису та шаблі кожен [9, арк. 3–4, 23–30, 39–40], так само було і в пруському поході 1756–1757 рр. [10, приложения, с. 180]. А ось пістолі, дорога і недалекобійна зброя, так і не стали невід'ємним атрибутом слобідського козака (наприклад, у поході 1756–57 рр. вони були лише у декотрих козаків [9, арк. 7–8, 53–55]).

У 1762–1765 рр. у полкових канцеляріях було створено і надіслано до бригадної канцелярії відомості про кількість і якість наявної в усіх слобідських полках зброї. Ці документи доволі точно відображають стан озброєння слобідських козаків у період безпосередньо перед скасуванням козацького устрою Слобідської України у 1765 р. Так, 303 козаки Сумського полку, що з'явилися на смотр, мали кожен по рушниці (з них 161 придатна до вжитку, 144 — непридатні), по шаблі (223 непридатні), і лише 166 пістолів, з яких 69 непридатних [11, арк. 3–4]. В Охтирському полку на момент складання відомості наявних козаків було більше, вони мали на озброєнні 1154 рушниці (з них 988 придатних), 1164 шаблі (придатними з яких визнано 597) і лише 34 цілих і 8 пошкоджених пістолів [11, арк. 5–6]. Козаки Харківського полку мали 596 цілих і 198 пошкоджених рушниць, 469 цілих і 325 пошкоджених шабел, 159 цілих і 86 пошкоджених пістолів [11, арк. 7]. В Ізюмському полку ситуація була такою: 651 рушниця (з них 91 пошкоджена), 674 шаблі (223 пошкоджені), 467 пістолів (з яких 117 потребували ремонту) [11, арк. 8–9]. І, нарешті, на озброєнні козаків Острогозького полку перебували 743 рушниці (230 з них «за ветхостию и расстрелами неспособные»), 750 шабел (з них лише 84 придатні) і найбільша серед усіх полків кількість пістолів — 754 (з них 130 поламаних) [11, арк. 10–11]. Викликають інтерес певні характеристики вогнепальної зброї з того самого джерела: згідно з калібром, рушниці поділено на три категорії, причому більшість становить зброя «середніх» калібрів (яких саме — не вказано, але нам відомо, що в першій половині XVIII ст. найрозповсюдженішими калібрами гладкоствольних рушниць — фузій — у Росії були калібри від 7 до 8,5 ліній, тобто від 17,5 до 21,5 мм; калібри нарізної зброї були дещо меншими) [4, с. 107; 18, арк. 17–18]. Крім того, для рушниць Ізюмського та Острогозького полків указано ще одну важливу характеристику: абсолютну більшість склали рушниці «гвинтовочні», тобто з нарізним стволом [11, арк. 8–11, 16–18].

Наведені вище джерельні дані дають змогу зробити певні висновки про реальний стан озброєння слобідського козака XVII–XVIII ст. Основою комплексу озброєнь слобожан як у другій половині XVII, так і в XVIII ст. складала ручна вогнепальна зброя (рушниця). Лук і стріли, що епізодично зустрічаються в XVII ст. на озброєнні деяких козаків, уже не згадуються в джерелах XVIII ст. У ближньому бою слобідські козаки використовували спис (дешева і проста у виготовленні зброя), шаблю (кількість козаків, що мали цю клинкову зброю, вочевидь зростала протягом усього часу існування слобідських полків). Так само зростала й кількість козаків, що мали один або й пару пістолів. Проте джерельні дані переконливо свідчать, що стереотипний образ козака, котрий мав виступати в похід з шаблею, рушницею, списом і парю пістолів, досить рідко підтверджувався реальними фактами. Далеко не кожен козак слобідських полків навіть у XVIII ст. мав бодай один пістоль. Загалом цю неточну і недалекобійну зброю за певних умов цілком міг замінити спис. А тепер варто дещо ближче розглянути згадані вище види вогнепальної зброї, що перебували на озброєнні слобідського козацтва та старшини.

Як відомо, у другій половині XVII ст. ранні типи ручної вогнепальної зброї з ґнотовим та коліщатковим замками остаточно витісняються зброєю з простим за конструкцією і достатньо надійним кремінним ударним замком, що з'явився на Сході не раніше XVI ст. [4, с. 239]. У задній частині такого замка був розташований курок із затиснутим між губками шматочком кременю або піриту. Зведений курок спирався своєю нижньою частиною на поперечний штифт і кінець зовнішньої (а згодом внутрішньої) пружини. При натисканні спускового гачка штифт звільняв курок, той під дією пружини раптово падав уперед, вдарявся кременем об вертикально розташоване кресало, а викресана в такий спосіб іскра запалювала порох на полиці перед бічним отвором у задній частині ствола. Від цього запалювального заряду займався порох у стволі, і відбувався постріл. У джерелах з історії Слобожанщини зустрічаються кілька назв зброї з кремінним замком: «пищаль» (загальна російська назва будь-якої ручної зброї, без уточнення її типу [12, с. 8]), «карабін» — так в Європі спочатку називали нарізну зброю, в Росії ж — укорочені гладкоствольні або нарізні рушниці, вживані здебільшого в кавалерії [4, с. 64], «рушниця» — ручна вогнепальна зброя, звідси і український термін «рушниця». Були на озброєнні слобожан і «пищалі турецької роботи» — славнозвісні яничарки, у старшини — «съ золотою насечкой, со станком яблоневого дерева съ серебряными обоймицами [кільцями, котрими ствол кріпили до ложі], замокъ и обушникъ [приклад] обложены серебромъ съ чернью» [13, с. 104]. Турецькі рушниці, якісної роботи, були легкими та мали гарний бій, спуск у них виготовлявся у вигляді кнопки, а не гачком [4, с. 70, 93]. Саме з яничарками на Слобожанщині пов'язане одне непорозуміння, що якимось чином потрапило до кількох узагаль-

нюючих праць з військової історії України. Так, у першому томі «Історії українського війська» І. Крип'якевича та Б. Гнатевича читаємо наступне: «В 1720 рр. «чудові» яничарки вироблювали в селі Кубиче коло Башлі на Слобожанщині» [3, с. 258]. Те саме в праці Б. Якимовича «Збройні сили України. Нарис історії»: «на Слобожанщині, у селі Кубиче поблизу Башлі виробляли «чудові» яничарки» [6, с. 54]. Але даремно став би читач шукати на найдокладнішій карті Слобожанщини села із загадковими назвами Кубиче та Башля (чи Башлі?) Натомість у відомому щоденнику Я. Марковича можна прочитати, що в одного з дагестанських князів, що мав титул «усмей» і присягнув на вірність російській короні під час Гилянського походу 1726 р., «крепкий городок у его [усмея] Башли прозывается, и особливо великая деревня называется Кубиче, от Башли день ходу, в которой многие ремесники и там изрядные янычарки делаются и другие речи» [14, с. 57]. Завдяки цій фразі Я. Марковича, яка, очевидно, у спотвореному вигляді і стала основою для непорозуміння, все стає на свої місця: у «селі Кубиче» в Дагестані (а не на Слобожанщині) легко впізнати відомий до сьогодні виробами своїх майстрів-зброярів гірський аул Кубачі, розташований неподалік від населеного пункту Башли. Аул Кубачі на півдні Дагестану здавна славився своєю чудово прикрашеною вогнепальною та холодною зброєю, і не виключено, що декотрі з яничарок, що там вироблялися, могли потрапляти й на Слобожанщину, проте це, звісно, не дає підстав «локалізувати» згаданий аул на Слобожанщині.

Так що яничарки, як і інша складна у виготовленні вогнепальна зброя, на Слобожанщині якщо і вироблялася, то, очевидно, у невеликих кількостях і забезпечити полки зброєю повністю таким чином було неможливо.

Типові ж зразки східної вогнепальної зброї, зокрема тих же яничарок, були легшими за європейські мушкети і рушниці, для них характерна вузька ложа, короткий, часто шестигранний приклад, круглий або гранчастий ствол. Така зброя, як правило, мала кремінний ударний замок азіатського типу [15, с. 47]. Зброя східного походження, що потрапляла до козаків, зокрема слобідських, нерідко мала стволи, виготовлені з т. зв. «ствольного дамаску» — штучної булатної криці, виготовленої шляхом зварювання окремих сталевих смужок поперек майбутнього ствола. Так, Федір Шидловський володів на початку XVIII ст. турецькою рушницею «витого железа» [13, с. 104–105], тобто ствол цієї зброї було виготовлено зі ствольного дамаску, матеріалу в'язкого й міцного на розрив, а тому — чудового для вогнепальної зброї [4, с. 66, 67].

Окрім зброї східного походження, на Слобідську Україну потрапляли і рушниці з Західної Європи, нерідко чудової роботи. Зрозуміло, що ними володіли майже виключно представники козацької старшини. Так, серед зброї, що належала Ф. та Л. Шидловським, була й «пара снуцарей винтовальных осмериков, шкоцкой работы, осаженных в яблонных деревьях» [13, с. 104], тобто дві нарізні рушниці (штуцери, гвинтівки)

шотландського виробництва калібром у вісім ліній (близько 20 мм). Взагалі джерела свідчать про широке розповсюдження серед слобідських козаків саме нарізної зброї східного, європейського та російського виробництва (при тому, що регулярні армії того часу озброювалися майже виключно гладкоствольною зброєю). Як відомо, гвинтові нарізи в каналі ствола значно збільшували дальність прицільного пострілу і, зрештою, підвищували влучність стрільби (за даними І. С. Стороженка, якщо гладкоствольний мушкет або рушниця мали дальність прицільної стрільби 300 кроків (щоправда, очевидець XVII ст., І. Посошков, засвідчує, що деякі служилі люди російського прикордоння тих часів рідко влучали в кінного татарина на відстані 10 сажнів; сам Посошков вважав вправним стрільцем того, хто влучить у шапку на відстані 20 сажнів, тобто 42 м [16, с. 129–130]), то зброя з нарізним стволом — 800–900 кроків [17, с. 51]). Проте ця перевага до певної міри нівелювалася низькою скорострільністю нарізної зброї тих часів, адже при заряджанні гвинтівки XVII–XVIII ст. круглу кулю слід було обгорнути просаленою ганчіркою і заштовхати у ствол сильними ударами шомпола, на що витрачалося втричі більше часу, ніж на заряджання гладкоствольної рушниці [17, с. 51]. Саме тому нарізна зброя так довго не приживалася в регулярній піхоті, де за часів панування лінійної тактики скорострільність зброї була далеко важливішим показником, аніж влучність кожного конкретного пострілу. А ось в іррегулярних частинах, серед донських, запорозьких та слобідських козаків, гвинтівки користувалися популярністю, що було обумовлено особливостями рухливої козацької тактики. Але, вочевидь, нарізної зброї європейського чи східного виробництва не могло вистачити для задоволення попиту на таку зброю серед слобідських козаків. Тому подібна зброя вироблялася і в Росії, зокрема, на відомих тульських заводах. Саме звідти на Україну потрапляли, наприклад, «две пищали винтованные тульского дела... стволы красного железа с медною насечкою, в ложах у прикладов и у закрышек врезаны кости с раковинами» [13, с. 143]. Стволи «червоного заліза» — різновиду ствольного дамаску, виготовлялися зі сталевих смуг або підковних цвяхів, зварювалися поперечно, по спіралі й потім оброблялися кислотами, у результаті чого ствол і мав характерний червонуватий відтінок [4, с. 66, 93–96]. Зброя з такими стволами й кремневими замками російського типу з успіхом виготовлялася російськими зброярами XVII ст. (траплялися й комбіновані варіанти — у того ж Л. Шидловського була російська пищаль із турецьким кремінним замком [13, с. 143]). За часів Петра I російська військова промисловість загалом перейшла на виготовлення масової, але низькоякісної кремневої зброї — гладкоствольних фузій з замком нідерландського типу. Але випускали російські заводи і зброю спеціально для козацьких військ. Справа в тому, що, незважаючи на виробництво зброї в українських містах (Київ, Львів, полкові центри Лівобережжя) [12, с. 6–7, 11], попит на неї на неспокійному кордоні зі

Степом був завжди надзвичайно великий. Тому на тульських заводах виготовляли у XVIII ст. рушниці для козацьких військ за поданим ними зразком (мабуть, ця зброя вироблялася не в першу чергу, але все ж тут наявний відхід від принципу тотальної типізації вогнепальної зброї, що спостерігався в цей час) [1, с. 74]. Згідно з одним цілком імовірним припущенням, рушниці, що вироблялися в Росії для козаків, не мали багнетів, бо у козаків був спис, і мали т. зв. антабки — спеціальні кільця або прорізи в ложі та прикладі для ременя, щоб зброєю можна було носити на плечі козакові-вершнику [5, с. 50]. Нерідко на російських заводах відбувалося й лагодження ручної вогнепальної зброї слобожан. Так, у 1737 р. харківський полковник Тевяшов отримав від Комісії по впорядкуванню слобідських полків указ про відправку рушниць для лагодження на тульські й інші російські заводи [1, с. 75]. До речі, вартість російської рушниці на Україні у першій половині XVIII ст. складала 2 крб. 26 коп. [1, с. 75]. Відомо також, що вартість восьми рушниць, захоплених у 1717 р. татарами у старшини Харківського полку Г. Ковалевського, складала 17 крб. 29 коп. [18, с. 125], тобто в середньому теж дещо більше двох карбованців за рушницю. Зрозуміло, що якісна нарізна зброя східного та європейського виробництва та ще й багато прикрашена, як уже згадані рушниці Ф. та Л. Шидловських, могли коштувати значно дорожче. Проте дуже широке розповсюдження нарізних рушниць у слобідських полках наприкінці першої половини XVIII ст. (а про цей факт ішлося вище) говорить про те, що за ціною ці, зрозуміло, менш оздоблені зразки зброї були досить доступні для основної маси козаків.

Також не викликає сумнівів і той факт, що серед рушниць слобідських козаків XVII–XVIII ст. завжди траплялися дуже різні екземпляри — від дорогих зразків роботи східних, європейських та російських майстрів до невибагливих і не надто якісних гладкоствольних рушниць — фузій початку XVIII ст. Різними були характеристики цих рушниць, навіть їхній зовнішній вигляд, але основні риси конструкцій залишалися незмінними протягом XVII–XVIII ст.

Пістоль як різновид вогнепальної зброї з кремнево-ударним замком, як уже згадувалося, ставав усе поширенішим серед слобідських козаків протягом XVII–XVIII ст., проте два чи тим більше чотири пістолі в одного козака зустрічалися нечасто і в XVIII ст. Якщо пістолів було чотири, одна пара знаходилася за поясом, а друга — у так званих ольстрах (прототип кобури), прикріплених до сідла (такі багато прикрашені «садчики пистолетные» були у Ф. Шидловського [13, с. 102–103]). По одній-дві пари пістолів мали деякі представники старшини і заможні козаки (так, Ф. та Л. Шидловські мали по дві пари пістолів нідерландської роботи кожен [13, с. 104, 143]). Пістолі слобожан, як і рушниці, мали різне походження, але в XVIII ст. більшість із них були російською зброєю, виготовленою в Тулі, Павлові тощо [11, арк. 7–11]. Коштувала пара таких пістолів близько трьох карбованців, тобто пістоль був не

набагато дешевший за рушницю[1, с. 75, 84]. Незважаючи на всі свої сильні сторони (легкість, можливість діяти однією рукою), тогочасні пістолі мали два великі недоліки: низьку влучність і малу далекобійність (кілька метрів). Ці чинники, разом із доволі високою ціною, дещо стримували масове розповсюдження пістолів серед рядових слобідських козаків.

Таким чином, основу комплексу озброєння слобідського козака складала вогнепальна зброя, у першу чергу рушниця. Це було обумовлене специфікою боротьби козацтва проти кочовиків, які дуже рідко використовували подібну зброю. Незамінною була довгоствольна вогнепальна зброя і при обороні укріплень. Джерела походження та якість цієї зброї були надзвичайно різноманітними, що пояснюється існуванням козацької системи самозабезпечення. Особливо така ситуація характерна для XVII ст., у наступному столітті більша частина вогнепальної зброї постачалася на Слобожанщину з російських заводів, значення інших джерел постачання (трофеї, здобуті в далеких походах і т.ін.) різко зменшується. Якість вогнепальної зброї зазвичай залежала від фінансових спроможностей кожного конкретного козака, а також від загального стану, у якому перебувало слобідське козацьке військо. Звертає на себе увагу наявність у першій пол. XVIII ст. на озброєнні слобідського козацтва великої кількості нарізної вогнепальної зброї (штуцерів), що, безперечно, пов'язано з особливістю козацької тактики розсипного бою. Натомість порівняно менше значення мав пістоль (пістолет) — відносно дорога й недалекобійна зброя для самозахисту.

Література

1. *Апанович О. М.* Збройні сили України першої половини XVIII ст. — К., 1969.
2. *Багалеї Д. И.* Очерки из истории колонизации степной окраины Московского государства. — М., 1887.
3. *Крип'якевич І., Гнатевич Б.* Історія українського війська. Т. I. — Львів, 1936.
4. *Маркевич В. Е.* Ручное огнестрельное оружие. — СПб., 1995.
5. *Панібудьласка А., Канцелярук Б.* Історія української зброї. — К., 1993.
6. *Якимович Б.* Збройні сили України: нарис історії. — Львів, 1996.
7. *Юркевич В.* Харківський перепис 1660 р.//Записки історико-філологічного відділу ВУАН. Книга XX. — К., 1928.
8. *Воссоединение Украины с Россией.* Документы и материалы в трех томах. Т. I. — М., 1953.
9. ЦДІАУ. Ф. 1725. Опис I. Спр. 442.
10. *Масловский Д. Ф.* Русская армия в Семилетней войне. Т. I. — М., 1886.
11. ЦДІАУ. Ф. 1817. Опис I. Спр. 32.
12. *Гнип П. І.* Розвиток металургії на Україні в XVII і XVIII ст.//Нариси з історії техніки. — К., 1956.

13. *Материалы* для очерка служебной деятельности Шидловских в Слободской Украине в 1696–1727 гг. — СПб., 1896.
14. *Маркович Я.* Дневник генерального подскарбия Якова Марковича. Ч. 2. — К., 1893.
15. *Описание* документов и бумаг, хранящихся в Московском архиве министерства юстиции. Кн. 13. — М., 1903.
16. *Посошков И. Т.* Книга о скудости и богатстве. — М., 1951.
17. *Стороженко І. С.* Богдан Хмельницький і воєнне мистецтво у Визвольній війні українського народу середини XVII ст. — Дніпропетровськ, 1996.
18. *Филарет (Гумилевский).* Историко-статистическое описание Харьковской епархии. Отделение II и III. — М., 1858.

Резюме

Журавлев Д. В. *Ручное огнестрельное оружие слободского казачества второй половины XVII–XVIII ст.*

В статье на основе архивных и опубликованных источников рассматриваются вопросы, связанные с развитием комплекса вооружения слободских казаков указанного периода; рассматриваются вопросы, касающиеся количественных и качественных характеристик различных видов ручного огнестрельного оружия (ружей, винтовок, пистолетов), получившего распространение в среде слободского казачества. Автор приходит к выводу, что основу слободского казацкого комплекса вооружения составляли ружья (в XVIII в. — винтовки), что связано со спецификой их основного противника (кочевников) и особенностями казацкой тактики (ведение боя верхом в рассыпном строю).

О. М. Завальнюк

ГРОМАДСЬКІСТЬ УКРАЇНИ І ЗАСНУВАННЯ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (1918 р.)

Національно-демократична революція 1917–1920 років пробудила величезний потяг українського народу до освіти. Українізація усіх її ланок, у т. ч. й вищої, висувалася як невідкладне завдання моменту. Причому механізм трансформації російської школи в Україні політики бачили по-різному — від запровадження українознавчих дисциплін до перетворення української мови на викладову. Проти таких планів рішуче виступали викладачі гімназії, широка зрусифікована батьківська громадськість, всілякі російські політичні і культурні кола, нарешті, що дуже примітно, професура вищих шкіл. Ще 26 липня 1917 р. Рада професорів університету св. Володимира висловила свій протест «проти насильницької українізації Південної Росії (українських губерній. — авт.)»,